AGNIESZKA MALKOWSKA
Uniwersytet Szczeciński

**Transgraniczny produkt turystyczny – koncepcja
dla Euroregionu Pomerania**

Wprowadzenie

Współpraca transgraniczna jest jednym z trzech głównych nurtów w badaniach obszarów przygranicznych, oprócz podejścia skupiającego się na przepływach granicznych (m.in. osób, towarów, usług, wiedzy, kapitału) oraz podejścia skupiającego się na ludziach i aspektach społecznych¹. Traktowanie granicy jako bariery w handlu i przemieszczaniu się oraz czynnika podnoszącego koszty transakcyjne, co wpływa negatywnie na rozwój obszarów przygranicznych, trwało do lat 80. XX wieku. Wtedy też zaczęto wykazywać, że obszary graniczne mogą czerpać z komplementarności zasobów obu stron, a bogatsze środowisko kulturowe jest ich atutem². Dodatkowo zaczęto podkreślać, że obszary przygraniczne powinny być pojmowane jako obszary synergii³ i współpracy na rzecz budowania swojej konkurencyjności⁴. Współpraca transgraniczna jest też istotnym elementem integracji Unii Europejskiej, który ma wpływać na przyspieszenie rozwoju regionów gra-

¹ K. Krok, *Współczesne spojrzenie na obszary przygraniczne w Europie*, w: *Nowe granice Unii Europejskiej – współpraca czy wykluczenie?*, red. G. Gorzelak, K. Krok, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006, s. 50.

² Zob. N.M. Hansen, *The Border Economy: Regional Development in the Southwest*, Austin, University of Texas Press.

³ A. Mync, R. Szul, *Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Uniwersytet Warszawski, s. 228.

⁴ A. Malkowska, A. Malkowski, *Creating a Competetive Region on the Example of Pomerania Euroregion*, w: *Integracja i kryzysy na lokalnych i globalnych rynkach we współczesnym świecie*, t. 1, red. J. Rymarczyk, M. Domiter, W. Michalczyk, Prace Naukowe UE we Wrocławiu nr 315, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław 2013, s. 523–532.

nicznych, w tym euroregionów, uznawanych za peryferyjne oraz przyczyniać się do wyrównywania dysproporcji regionalnych⁵.

Współpraca transgraniczna regionów uznawana jest za efektywne narzędzie wzmacniania rozwoju regionalnego, a w jej zakres wchodzi m.in. działalność turystyczna⁶. Pozwala ona na osiągnięcie efektu synergii na obszarach przygranicznych. Komplementarne zasoby przygraniczne w połączeniu z bogatym potencjałem kulturowym pozwalają bowiem na stworzenie unikatowego transgranicznego produktu turystycznego, co z kolei może wpływać na poszerzenie oferty turystycznej danego regionu. Tym samym obszary przygraniczne, w tym zwłaszcza euroregiony, jako zinstytucjonalizowana forma współpracy transgranicznej, wydają się być odpowiednimi obszarami do poszukiwań właśnie takich produktów.

Celem artykułu jest przedstawienie koncepcji transgranicznego produktu turystycznego dla Euroregionu Pomerania, który mógłby wzbogacić ofertę turystyczną regionu. Zakres terytorialny pracy wyznaczają polskie (część województwa zachodniopomorskiego) i niemieckie (część landu Meklemburgia Pomorze Przednie) obszary zlokalizowane wokół Zalewu Szczecińskiego, gdzie występuje funkcja rybacka. Podstawę opracowania koncepcji stanowiła obserwacja sektora rybołówstwa zalewowego oraz wywiady bezpośrednie z rybakami i przedstawicielami jednostek samorządów terytorialnych. W artykule wykorzystano metodę analizy transgranicznych dokumentów strategicznych opracowanych dla Euroregionu Pomerania, pod kątem określenia w nich miejsca i roli turystyki.

1. Turystyka jako specjalizacja Euroregionu Pomerania

Umowę o jego utworzeniu podpisano 15 grudnia 1995 roku w Szczecinie. Początkowo dotyczyła ona współpracy polsko-niemieckiej, chociaż pierwotnie planowano, aby miała ona charakter wielonarodowy (Polska, Niemcy, Dania, Szwecja). W 1998 dołączyła do euroregionu strona szwedzka. Zaznaczyć jednak trzeba, iż ta trójstronna współpraca miała charakter asymetryczny, z wyraźną dominacją działań na pograniczu polsko-niemieckim. W roku 2013 Szwecja wystąpiła z euroregionu.

⁵ Szerzej: M. Greta, *Euroregiony polskie w procesie integracji europejskiej oraz w przewyżnianiu peryferyjności i dysproporcji regionalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.

⁶ I. Zabielska, *Transgraniczna współpraca regionów*, w: *Wybrane aspekty rozwoju regionalnego*, red. R. Kisiel, M. Wojarska, Fundacja „Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach” Olsztyn 2013, s. 46, 51.

Celem ogólnym Euroregionu Pomerania jest „podejmowanie wspólnych działań dla równomiernego i zrównoważonego rozwoju Regionu oraz zbliżenia jego mieszkańców i instytucji po obu stronach granicy”⁷. Od początku jego funkcjonowania, w dokumentach strategicznych dotyczących rozwoju Euroregionu Pomerania, jednym ze wskazywanych kierunków była turystyka (tab. 1).

W pierwszym okresie funkcjonowania Euroregionu Pomerania wyznaczono trzy cele na lata 1995–1999, z czego już w pierwszym zaplanowano działania w kierunku wykształcenia profilu regionu opartego na potencjale środowiska i turystyki (tab. 1). W okresie tym fundusze unijne dostępne były jedynie dla strony niemieckiej. Na realizację wyznaczonych celów Brandenburgia i Meklemburgia Pomorze Przednie uzyskały łącznie 120,85 mln DEM w ramach Programu Interreg II, z czego na działania w obszarze turystyki wydano 14,2 mln DEM, co stanowi 11,8%. Jednakże należy zaznaczyć, że zdecydowanie więcej z tej puli środków wykorzystwała Meklemburgia (w granicach, której położony jest Zalew Szczeciński), aż 10,3 mln DEM, tj. 15% dostępnych dla niej funduszy (Brandenburgia tylko 7,5%)⁸.

Tabela 1

Cele Euroregionu Pomerania w obszarze turystyki w latach 1995–2020

Lata	Strategiczne cele w obszarze turystyki
1995–1999	Rozwijanie funkcjonującej, dostosowanej do istniejących potencjałów struktury gospodarki oraz wykształcenie profilu regionu przyjaznego środowisku gospodarki i turystyki
2000–2006	Działania na rzecz rozwoju turystyki i infrastruktury turystycznej jako znaku markowego Euroregionu
2007–2013	Rozwój i modernizacja gospodarki ze szczególnym uwzględnieniem MŚP – rozwój turystyki jako znaku rozpoznawczego regionu
2014–2020	Poprawa dostępności regionalnych centrów gospodarczych i turystycznych

Źródło: zestawiono na podstawie: *Transgraniczna Koncepcja Rozwoju i Działania Euroregionu Pomerania na lata 2000–2006*, Raport końcowy czerwiec 1999, Deutsche Projekt Union sp. z o.o., FVR Verkehrslogistik und Regionalplanung GmbH, Rostock, AHT INTERNATIONAL GmbH, Essen, s. 171; *Transgraniczna Koncepcja Rozwoju i Działania Euroregionu Pomerania na lata 2007–2013. Aktualizacja*, Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Pomerania – Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e. V., Szczecin–Lund–Löcknitz, wersja końcowa sierpień 2006 roku, s. 108; *Transgraniczna Koncepcja Rozwoju i Działania Euroregionu Pomerania na lata 2014–2020. Aktualizacja*, Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Pomerania, Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e. V., Szczecin–Löcknitz, s. 8.

⁷ Umowa o utworzeniu Euroregionu "Pomerania", zawarta w dniu 15 grudnia 1995 roku w Szczecinie, § 2.

⁸ *Transgraniczna Koncepcja Rozwoju i Działania Euroregionu Pomerania na lata 2000–2006*, Aneks, wersja rozszerzona przez ekspertów polskich, Komunalny Związek Celowy Gmin Pomorza Zachodniego POMERANIA, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Urząd Miejski w Szczecinie, lipiec–wrzesień 1999, s. 297.

W kolejnym okresie programowania na lata 2000–2006, turystyce przypisano większą rolę w rozwoju regionu niż w latach poprzednich. Miała ona stać się swoistym znakiem rozpoznawczym Pomeranii (tab. 1), a za kluczowe uznano rozwój: turystyki aktywnej, turystyki kulturowej i edukacyjnej, turystyki przyrodniczej oraz turystyki sanatoryjnej i zdrowotnej⁹.

Transgraniczna koncepcja działań i rozwoju Euroregionu Pomerania na lata 2007–2013 wyznaczyła sześć priorytetów działań dla tego obszaru. W priorytecie pierwszym po raz kolejny podkreślono, że turystyka ma stać się znakiem rozpoznawczym regionu (tab. 1). W latach 2007–2013 polsko-niemiecka współpraca przygraniczna finansowana była głównie z Programu Interreg IVA¹⁰. Budżet całego programu dla badanego obszaru wynosił łącznie 156 mln euro. W ciągu całego okresu trwania programu do realizacji zatwierdzono 69 projektów na łączną kwotę 146,8 mln euro, wśród których aż 44 (tj. 63,8%) były związane w różnym stopniu z turystyką. Na obszarze Województwa Zachodniopomorskiego, Meklemburgii-Pomorza Przedniego i Brandenburgii zrealizowano w latach 2007–2013 projekty wspierające turystykę o wartości ponad 91,5 mln EUR, co stanowi 62,3% wartości wszystkich projektów zrealizowanych w ramach Programu Interreg IVA¹¹.

Planowane działania w Euroregionie Pomerania na lata 2014–2020 uwzględniają zapisy Strategii Europa 2020¹², w której określono kierunki rozwoju Unii Europejskiej w oparciu o rozwój: inteligentny, zrównoważony i sprzyjający włączeniu społecznemu. Poprawa dostępności regionalnych centrów gospodarczych i turystycznych, jako priorytet określony dla Euroregionu Pomerania jest kompatybilny z celem Strategii Europa 2020, określonym jako rozwój zrównoważony: wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej. W okresie programowania 2014–2020 projekty wspierające rozwój turystyki na obszarze Euroregionu Pomerania mają być nadal realizowane. Zaznaczyć jednak należy, że unijne wytyczne dotyczące wsparcia turystyki w kolejnej perspektywie koncentrują się na turystyce, której istotą jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego.

⁹ Ibidem, s. 225.

¹⁰ Program Operacyjny Celu 3 „Europejska Współpraca Terytorialna” – „Współpraca Transgraniczna” Krajów Meklemburgia-Pomorze Przednie/Brandenburgia i Rzeczypospolitej Polskiej (województwo zachodniopomorskie) 2007–2013, Program Operacyjny zmieniony w roku 2009, zmiana zatwierdzona przez Komisję Europejską w dniu 17 maja 2010 roku.

¹¹ A. Małkowska, *Program Interreg IVa jako instrument wspierania turystyki w województwie zachodniopomorskim*, Prace Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, w druku.

¹² Komunikat Komisji Europa 2020, *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM (2010) 2020, wersja ostateczna.

Analiza strategicznych dokumentów programujących rozwój Euroregionu Pomerania wskazuje, iż turystyka od początku funkcjonowania euroregionu stanowiła jeden z istotniejszych kierunków rozwoju tego obszaru. Na przestrzeni kolejnych lat, przeznaczano na projekty w obszarze turystyki coraz większe środki finansowe z funduszy unijnych. W ostatnio realizowanym okresie 2007–2013 na turystykę przeznaczono zdecydowanie największą część środków z Interreg IVA, co pozwoliło na realizację największej liczby projektów z zakresu turystyki. Tym samym można uznać, że turystyka staje się specjalizacją Euroregionu Pomerania. Istotne staje się więc stworzenie oferty zawierającej atrakcyjne i unikatowe produkty turystyczne, w tym o charakterze transgranicznym, a z perspektywy pozyskiwania środków unijnych, także o znaczeniu kulturowym.

2. Transgraniczny produkt turystyczny – istota i definicja

Nowy wymiar w turystyce transgranicznej nadała identyfikacja i instytucjonalizacja współpracy transgranicznej, która miała miejsce w II połowie XX wieku. Rozwój turystyki transgranicznej stał się szansą dla obszarów peryferyjnych¹³. Istotą turystyki transgranicznej jest pobyt turysty na obszarze pogranicznym połączony z przekraczaniem granicy oraz korzystaniem z usług w co najmniej dwóch sąsiadujących ze sobą krajach¹⁴. T. Studzieniecki dodaje, że w ujęciu funkcjonalnym turystyka transgraniczna oznacza turystykę wewnątrz regionu, który wchodzi w skład dwóch lub więcej państw położonych po obu stronach granicy państwowej, której motywację stanowi produkt turystyczny tego regionu¹⁵.

Transgraniczny produkt turystyczny to według A. Gardzińskiej¹⁶ produkt, którego elementy (walory turystyczne, pojedyncze usługi lub pakiety usług powiązanych, spójnych i komplementarnych, infrastruktura turystyczna) występują

¹³ T. Studzieniecki, *Uwarunkowania rozwoju turystyki transgranicznej w Polsce*, w: *Kształtowanie jakości produktu turystycznego regionu z zachowaniem rozwoju zrównoważonego. Gremium ekspertów turystyki*, red. G. Gołembski, I. Jędrzejczyk, A. Rapacz, S. Wodejko, J. Zdebski, Instytut Turystyki, Warszawa 2003, s. 67.

¹⁴ J. Potocki, *Funkcje turystyki w kształtowaniu transgranicznego regionu górskiego Sudetów*, Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 2009, s. 141.

¹⁵ T. Studzieniecki, *Turystyka transgraniczna – próba definicji i interpretacji*, w: *Unia Europejska a przyszłość polskiej turystyki*, SGH, Warszawa 2003, s. 326.

¹⁶ A. Gardzińska, *Współpraca podmiotów w kreowaniu transgranicznego produktu turystycznego (na przykładzie województwa zachodniopomorskiego i Meklemburgii – Pomorze Przednie)*, praca doktorska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2014, s. 222–223.

w obszarze transgranicznym (obejmującym zamknięty i jednolity np. pod względem geograficznym, historycznym, przyrodniczym, narodowościowym, ekonomicznym, kompleks sąsiadujących ze sobą terenów przynajmniej dwóch państw) i są połączone w całość poprzez wspólną ideę i promocję. Jest on wynikiem współpracy transgranicznej, a w proces jego powstania zaangażowanych jest wiele podmiotów na różnych płaszczynach.

Ze względu na dogodne uwarunkowania środowiskowe i kulturowe, obszar zachodniopomorskiego i Meklemburgii predysponowany jest wyjątkowo dobrze do utworzenia transgranicznego produktu turystycznego¹⁷.

3. Koncepcja transgranicznego produktu turystycznego Euroregionu Pomerania

Zalew Szczeciński jest akwenem transgranicznym, na których od wielu lat prowadzone jest rybołówstwo. Współtworzyło ono historię i kulturę niemieckich i polskich obszarów położonych wokół Zalewu Szczecińskiego. Dostęp do zasobów rybnych na tym obszarze powoduje, że w sposób naturalny historia osadnictwa tych terenów jest wspólna i ma charakter rybacki.

Pierwsze pisane informacje o istnieniu osad na Pomorzu Zachodnim pochodzą z 1186 roku i dotyczą osad Żelazo i Kępica (dzisiejsze Międzyzdroje) oraz z 1269 roku i dotyczą osady Stepnica. Po zakończeniu II Wojny Światowej i przejęciu tych terenów przez władze polskie, osadnicy i repatrianci polscy przejmowali zawód rybaka od niemieckich autochtonów¹⁸. Znaleźiska archeologiczne po niemieckiej stronie wokół Zalewu Szczecińskiego świadczą o tym, że już w środkowej epoce kamienia rozwijało się tam osadnictwo, a głównym źródłem utrzymania ludności było rybołówstwo. Do najstarszych znanych nazw wiosek rybackich, o których po raz pierwszy wspomniano w dokumentach sprzed ponad 750 laty, należą Altwarp, Rieth, Mönkebude, Warsin oraz Grambin. Między XV a XVII stuleciem rybołówstwo stanowiło znaczące źródło przychodów pomorskich książąt i dlatego określane było jako „Pomorska kopalnia”¹⁹. Obecna rola łodziowego rybołówstwa Zalewu Szczecińskiego sprowadza

¹⁷ Ibidem, s. 223.

¹⁸ E. Kuzebski, T. Krajniak, M. Rakowski, *Lokalna Strategia Rozwoju Obszarów Rybackich Stowarzyszenia Lokalna Grupa Rybacka „Zalew Szczeciński”*, maj 2013, s. 24.

¹⁹ *Vergangenheit und Gegenwart an den Hafften der südlichen Ostseeküste*, http://www.linie13.com/lagomar/uploads/media/final-version_03.pdf (15.11.2014).

się głównie do podtrzymywania tożsamości historycznej i kulturowej Pomorza oraz do kształtowania i budowania jego unikatowego wizerunku.

Praktycznie w każdej miejscowości, gdzie współcześnie funkcjonuje port rybacki, można znaleźć elementy historii i tradycji, które kształtowała i dalej kształtuje społeczność rybacka. To rybackie dziedzictwo Zalewu Szczecińskiego ma charakter materialny i niematerialny m.in.:²⁰

- rybołówstwo łódzowe i zawód rybaka to unikatowa specjalizacja regionu,
- widok portów, łodzi rybackich i rybaków wzbogaca krajobraz,
- organizacja licznych festiwali, odpustów, plenerów czy warsztatów związanych z tematyką morską i rybacką,
- tematyka morska i rybacka jest często tematem przewodnim w dziełach artystów pomorskich,
- charakter rybacki wielu miejscowości podkreślają nazwy ulic, nazwy hoteli/pensjonatów czy gospodarstw agroturystycznych np. „U rybaka”, pomniki rybaków czy zabytkowe domy rybackie,
- kulinarnym dziedzictwem regionu są lokalne produkty rybne i charakterystyczne dla regionu smażalnie czy wędzarnie ryb,
- charakterystyczny element stroju rybaka poławiającego na Zalewie Szczecińskim – koszula w białoniebieskie prążki,
- w muzeach pomorskich można odnaleźć eksponaty związane z rybołówstwem,
- ośrodki szkolne i naukowe Pomorza miały, a niektóre nadal mają, znaczący wkład w rozwój rybołówstwa.

Wskazane aspekty przemawiają za rozwojem turystyki kulturowej opartej na rybołówstwie w Euroregionie Pomerania. Transgraniczny charakter rybołówstwa Zalewu Szczecińskiego pozwala z kolei na stworzenie „Transgranicznego Szlaku Rybackiego”, prowadzącego przez rybackie miejscowości po obu stronach akwenu – w Polsce (m.in. Nowe Warpno, Trzebież, Stepnica, Wolin, Kamień Pomorski) i w Niemczech (m.in. Ueckermünde, Mönkebude, Rieth, Warzin, Bellin, Kaminke, Usedom, Kamp).

W ramach szlaku można promować miejscowości rybackie, infrastrukturę portową czy inne dziedzictwo materialne i niematerialne związane z rybołówstwem łódzowym. Transgraniczny Szlak Rybacki powinien być tak zorganizowany, aby turysta mógł np.:

²⁰ Zob. A. Malkowska, *Rybołówstwo łódzowe jako element dziedzictwa historyczno-kulturowego województwa zachodniopomorskiego na przykładzie rybołówstwa Zalewu Szczecińskiego*, w: *Tradycyjne rybołówstwo łódzowe w regionie zachodniopomorskim po 1945 roku*, red. B. Matłowski, K. Piasecki, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego Minerva, Szczecin 2014, s. 73–93.

- zobaczyć i poczuć charakter miejscowości rybackich (np. porty rybackie, łodzie, sprzęt rybacki, rybacy, zabytki związane z rybołówstwem itp.),
- obserwować prace związane z rybołówstwem lub w nich uczestniczyć (np. czyszczenie i naprawa sieci, przygotowywanie ryb na sprzedaż, wyładunek ryb z łodzi, obserwacja połowów),
- zakupić świeże ryby (np. od rybaka, na targu lokalnym),
- poznać lokalne i regionalne produkty rybne (np. w miejscowych barach, restauracjach, wędzarniach, przetwórnich),
- nauczyć się przyrządzania potraw z ryb lokalnych,
- poznać kulturę, zwyczaje oraz tradycje i historię wsi i regionu,
- obcować z przyrodą,
- odpoczywać (np. pływanie łodzią, fotografia), uprawiać sport (np. wędkarstwo) i zdobywać nową wiedzę (ofertę można by wzbogacić o utworzenie na szlaku swego rodzaju miejsc spotkań, edukacji, promocji czy wymiany doświadczeń, które integrowałyby środowisko rybackie, lokalne społeczności, turystów i inne zainteresowane podmioty).

Potencjał badanego obszaru nie został w pełni wykorzystany i wydaje się, że przy współpracy polskich i niemieckich partnerów, możliwe jest stworzenie transgranicznego produktu, który wzbogaciłby ofertę turystyczną Euroregionu Pomerania oraz wpłynął na konkurencyjność tego regionu.

Podsumowanie

Współpraca transgraniczna w ramach euroregionów ma wpływać na ich rozwój, a przez to przyczyniać się do przezwyciężania dysproporcji regionalnych. W literaturze ekonomicznej podkreśla się także, że rozwój regionów powinien być oparty na zasobach endogenicznych.

Analiza dokumentów strategicznych dla Euroregionu Pomerania wykazała, że ważne miejsce w jego funkcjonowaniu odgrywa turystyka. Na jej rozwój, w ramach projektów transgranicznych, przeznaczano w latach 1995–2013 coraz to większe środki finansowe z funduszy Unii Europejskiej.

Euroregion Pomerania ma unikalne w skali kraju walory przyrodnicze i kulturowe, w tym związane z rybołówstwem. Mogą one być szansą rozwoju obszarów przygranicznych, zwłaszcza w dziedzinie turystyki. Rybołówstwo Zalewu Szczecińskiego, jako unikalna specjalizacja regionu i związane z nim dziedzictwo mogą być wykorzystane do stworzenia transgranicznego produktu turystycznego Euroregionu Pomerania w ramach turystyki kulturowej.

Transgraniczny Szlak Rybacki wydaje się być interesującym pomysłem na wzbogacenie oferty turystycznej badanego obszaru. Jednocześnie koncepcja ta wpisuje się w strategię Unii Europejskiej oraz wizję Euroregionu Pomerania na lata 2014–2020, w której *współdziałanie partnerów oparte jest o wspólnotę miejsca, kultury, historii i prowadzi do kreowania tożsamości Euroregionu rozpoznawalnej w Europie*.

Bibliografia

- Gardzińska A., *Współpraca podmiotów w kreowaniu transgranicznego produktu turystycznego (na przykładzie województwa zachodniopomorskiego i Meklemburgii – Pomorze Przednie)*, praca doktorska, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2014.
- Greta M., *Euroregiony polskie w procesie integracji europejskiej oraz w przezwyciężaniu peryferyjności i dysproporcji regionalnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
- Hansen N.M., *The Border Economy: Regional Development in the Southwest*, Austin, University of Texas Press.
- Komunikat Komisji Europa 2020, Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM (2010) 2020, wersja ostateczna.
- Krok K., *Współczesne spojrzenie na obszary przygraniczne w Europie*, w: *Nowe granice Unii Europejskiej – współpraca czy wykluczenie?*, red. G. Gorzelak, K. Krok, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2006.
- Kuzebski E., Krajniak T., Rakowski M., *Lokalna Strategia Rozwoju Obszarów Rybackich Stowarzyszenia Lokalna Grupa Rybacka „Zalew Szczeciński”*, maj 2013.
- Malkowska A., Malkowski A., *Creating a Competetive Region on the Example of Pomerania Euroregion*, w: *Integracja i kryzysy na lokalnych i globalnych rynkach we współczesnym świecie*, t. 1, red. J. Rymarczyk, M. Domiter, W. Michalczyk, Prace Naukowe UE we Wrocławiu nr 315, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław 2013.
- Malkowska A., *Program Interreg IVa jako instrument wspierania turystyki w województwie zachodniopomorskim*, Prace Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, w druku.
- Malkowska A., *Rybolówstwo łódzkie jako element dziedzictwa historyczno-kulturowego województwa zachodniopomorskiego na przykładzie rybolówstwa Zalewu Szczecińskiego*, w: *Tradycyjne rybolówstwo łódzkie w regionie zachodniopomorskim po 1945 roku*, red. B. Matłowski, K. Piasecki, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego Minerva, Szczecin 2014.
- Mync A., Szul R., *Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Uniwersytet Warszawski.
- Potocki J., *Funkcje turystyki w kształtowaniu transgranicznego regionu górskiego Sudetów*, Wydawnictwo Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Wrocław 2009.
- Program Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG III. Program Regionalny Polsko-Niemieckiego Pogranicza na obszarze krajów związkowych Meklemburgia-Pomorze Przednie/Brandenburgia oraz Polski (województwo zachodniopomorskie) 2004–2006*.

- Program Operacyjny Celu 3 „Europejska Współpraca Terytorialna”–„Współpraca Transgraniczna” Krajów Meklemburgia-Pomorze Przednie/Brandenburgia i Rzeczypospolitej Polskiej (województwo zachodniopomorskie) 2007–2013*, Program Operacyjny zmieniony w roku 2009, zmiana zatwierdzona przez Komisję Europejską w dniu 17 maja 2010 roku.
- Studzieniecki T., *Turystyka transgraniczna – próba definicji i interpretacji*, w: *Unia Europejska a przyszłość polskiej turystyki*, SGH, Warszawa 2003.
- Studzieniecki T., *Uwarunkowania rozwoju turystyki transgranicznej w Polsce*, w: *Kształtowanie jakości produktu turystycznego regionu z zachowaniem rozwoju zrównoważonego. Gremium ekspertów turystyki*, red. G. Gołembski, I. Jędrzejczyk, A. Rapacz, S. Wodejko, J. Zdebski, Instytut Turystyki, Warszawa 2003.
- Transgraniczna Koncepcja Rozwoju i Działania Euroregionu Pomerania na lata 2000–2006*, Aneks, wersja rozszerzona przez ekspertów polskich, Komunalny Związek Celowy Gmin Pomorza Zachodniego POMERANIA, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Urząd Miejski w Szczecinie, lipiec–wrzesień 1999.
- Transgraniczna Koncepcja Rozwoju i Działania Euroregionu Pomerania na lata 2007–2013. Aktualizacja, Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Pomerania–Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e. V., Szczecin–Lund–Löcknitz, wersja końcowa sierpień 2006 roku.
- Transgraniczna Koncepcja Rozwoju i Działania Euroregionu Pomerania na lata 2014–2020. Aktualizacja, Stowarzyszenie Gmin Polskich Euroregionu Pomerania, Kommunalgemeinschaft Europaregion Pomerania e. V., Szczecin–Löcknitz.
- Umowa o utworzeniu Euroregionu „Pomerania”*, zawarta w dniu 15 grudnia 1995 roku w Szczecinie.
- Vergangenheit und Gegenwart an den Haffen der südlichen Ostseeküste*, http://www.linie13.com/lagomar/uploads/media/final-version_03.pdf (15.11.2014).
- Zabielska I., *Transgraniczna współpraca regionów*, w: *Wybrane aspekty rozwoju regionalnego*, red. R. Kisiel, M. Wojarska, Fundacja „Wspieranie i Promocja Przedsiębiorczości na Warmii i Mazurach”, Olsztyn 2013.

Cross-border tourist product – a concept for the Pomerania Euroregion

Summary

This article presents the issues of cross-border cooperation in the Pomerania Euroregion as regards tourism. It has been shown that ever since the Euroregion was created in 1995, tourism has been an important direction in the region's development strategy, as it has been meant to ultimately become the area's hallmark. Between 2007 and 2013, tourism projects in the Pomerania Euroregion received the most EU funding through the INTERREG IVA Programme. Therefore, it can be assumed that tourism has become the region's specialisation. The purpose of this article is to demonstrate the cross-border tourist product for the Pomerania Euroregion as based on its historic and cultural heritage – Szczecin Lagoon fisheries. The idea is to create a cross-border fishing trail.

Translated by: *Agnieszka Malkowska*